

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

239

Usługi społeczne wobec rodziny

pod redakcją

Adama Kubowa

Joanny Szczepaniak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Katarzyna Zamorska, Józef Zarzeczny

Redaktor Wydawnictwa: Dorota Pitulec

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja dofinansowana przez Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-244-4

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	9
------------	---

Część 1. O roli usług społecznych wobec rodziny – rozważania teoretyczne i koncepcyjne w kontekście wybranych problemów społeczno-ekonomicznych

Sławomir Maciejewski , Dobro rodziny a konstytucyjne zadania państwa.....	13
Maria Gagacka , Aktywna polityka społeczna i ekonomia społeczna jako instrumenty wsparcia rodzin.....	24
Adam Kubów , Usługi społeczne w gospodarce rynkowej.....	41
Joanna Szczepaniak , Miejsce usług społecznych w polityce społecznej wobec rodziny – uwarunkowania i dylematy rozwoju.....	56
Dariusz Szrejder , Animacyjna funkcja usług społecznych na rzecz rodziny..	73
Marta Makuch , Usługi społeczne a problemy rynku pracy w XXI wieku. Polska na tle polityki Unii Europejskiej.....	80
Stanisław Kamiński , Usługi społeczne a ich odbiorcy.....	93

Część 2. Usługi społeczne w lokalnej polityce społecznej – diagnoza i przykłady

Beata Ziębińska , Wsparcie rodzin przez ośrodki pomocy społecznej. Analiza statystyk z lat 2001-2010.....	105
Jacek Pluta , Usługi społeczne i praca socjalna a praktyka funkcjonowania ośrodka pomocy społecznej.....	120
Emilia Nassalska , Wsparcie społeczne dla ubogich kobiet.....	130
Andrzej Gołębiowski , Lokalny system wsparcia dla rodzin dotkniętych chorobą alkoholową.....	141
Renata Maciejewska , Sytuacja życiowa oraz formy pomocy bezdomnym kobietom na Lubelszczyźnie.....	150

Część 3. Usługi społeczne w kontekście wybranych problemów dzieci i ich rodzin

Dorota Moroń , Zmiany w zakresie instytucjonalnej opieki nad dziećmi do lat trzech w Polsce.....	165
Aleksandra Gromelska , Realizacja świadczeń w zakresie leczenia uzdrowiskowego dzieci w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem województwa dolnośląskiego).....	177

Maja Piotrowska , Jak pomóc dziecku w obliczu rozwodu rodziców? Poradnictwo i mediacje dla rozwodzących się rodziców.....	188
Krystyna Skurjat , Dialog pozorny jako zagrożenie porozumienia w rodzinie	201
Marzena Sendyk , Praca z rodzinami dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej.....	214
Katarzyna Milek , Zabawa w profilaktyce i eliminowaniu problemów emocjonalnych dziecka i wspierania rodziny	224
Małgorzata Wróbel , Wpływ warunków mieszkaniowych na dzietność w miastach 100-tysięcznych i większych w Polsce w latach 1998-2008.....	234

Część 4. Usługi społeczne wobec osób niesamodzielnych i starszych – stan i postulowane rozwiązania

Mateusz Błaszczyk , Usługi opiekuńcze i społeczne jako wsparcie rodzin osób niesamodzielnych.....	253
Izabela Buchowicz , Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w polskim systemie edukacji.....	268
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Edukacja podstawowa dziecka niepełnosprawnego w polskim systemie oświaty	277
Bożena Kołaczek , Usługi edukacyjne i opiekuńcze dla dzieci niepełnosprawnych.....	286
Olga Kowalczyk , Usługi pomocy osobistej jako wsparcie rodzin z osobami niepełnosprawnymi.....	298
Krystyna Gilga , Usługi społeczne na rzecz studentów niepełnosprawnych ...	304
Ewa Janion , Przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społecznego i braku aktywności zawodowej rodziców dzieci niepełnosprawnych. Usługi Akademickiego Klubu Integracji Społecznej w Zielonej Górze.....	313
Jolanta Lipińska-Lokś , Działania Stowarzyszenia Pomocy Osobom Autystycznym „Dalej Razem” jako przykład inicjatywy społecznej na rzecz osób z autyzmem i ich rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym ...	323
Stella Grotowska , Stary człowiek i jego rodzina w niestabilnych czasach. Uwagi na marginesie rozważań o usługach społecznych wobec rodziny	332
Łukasz Jurek , Usługi społeczne wobec rodzin z niesamodzielnym seniorem	341
Maria Łuszczynska , Usługi społeczne dla rodziny seniorskiej – stan obecny i perspektywy rozwojowe	352

Summaries

Part 1. On the role of social services towards family – theoretical and creative discussions in the context of selected socio-economic problems

Sławomir Maciejewski , The good of the family and the constitutional tasks of the state.....	23
Maria Gagacka , Active social policy and social economy as forms of support of families.....	40
Adam Kubów , Social services in market economy.....	55
Joanna Szczepaniak , Place of social services in social policy to family – conditions and dilemmas of development.....	72
Dariusz Szrejder , Animation function of social services for families.....	79
Marta Makuch , Social services vs. challenges and problems of labour market in the XXI st century. Poland compared to the policy of the European Union.....	92
Stanisław Kamiński , Social services and their recipients.....	101

Part 2. Social services in the local social policy – diagnosis and examples

Beata Ziębińska , Assistance provided to families by public assistance centres. An analysis of statistics for the years 2001-2010.....	119
Jacek Pluta , Social services and social work vs. welfare center practical functioning.....	129
Emilia Nassalska , Social support for poor women.....	140
Andrzej Gołębiowski , System of local support for families affected by alcoholism.....	149
Renata Maciejewska , Life situation and forms of assistance to homeless women in Lubelski region.....	161

Part 3. Social services in the context of selected problems of children and their families

Dorota Moroń , Changes in institutional care for a child up to three years in Poland.....	176
Aleksandra Gromelska , Implementation of services within the scope of health resort treatment of children in Poland (with a special focus of Lower Silesia voivodeship).....	187
Maja Piotrowska , How to help a child in the face of their parents divorce? Counselling and mediation for divorcing parents.....	200
Krystyna Skurjat , Illusory dialogue as a threat of agreement in the family...	213

Marzena Sendyk , Work with families of children placed in foster and residential care.....	223
Katarzyna Milek , Play in the prevention and elimination of emotional problems of the child and family support	233
Małgorzata Wróbel , Influence of housing on total fertility rate in Polish cities of 100 thousand and more inhabitants classified according to the regions in the years 1998-2008.....	250

Part 4. Social services towards dependent and elderly persons – state and postulated solutions

Mateusz Błaszczyk , Social care services as a family caregivers support.....	267
Izabela Buchowicz , Pupils with special educational needs in the Polish educational system.....	276
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Primary education of a disabled child in the Polish educational system.....	285
Bożena Kołaczek , Attendance and education services for disabled children..	297
Olga Kowalczyk , Personal assistance services as a support for families with the disabled	303
Krystyna Gilga , Social services for disabled students	312
Ewa Janion , Counteraction to the phenomena of social exclusion and the absence of the vocational activities among parents with disabled children. The offer of The Academic Integration Club in Zielona Góra	322
Jolanta Lipińska-Lokś , Actions of the autistic people help association "Together forward" as an example of social initiatives for people at risk of social exclusion and their families.....	331
Stella Grotowska , Older man and his family in turbulent times. Remarks on the margin of the discussion about social services	340
Łukasz Jurek , Social services towards families with dependent elderly	351
Maria Łuszczynska , Social services for elderly families – <i>status quo</i> and perspectives.....	362

Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

EDUKACJA PODSTAWOWA DZIECKA NIEPEŁNOSPRAWNEGO W POLSKIM SYSTEMIE OŚWIATY

Streszczenie: Nauczanie i doskonalenie stanowią bodźce determinujące równość szans. W Polsce podjęte zostały działania, które, według pomysłodawców, nakierowane są na stworzenie dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej warunków sprzyjających ich własnemu rozwojowi oraz zmianie negatywnych ocen, poglądów i postaw względem osób niepełnosprawnych. Niniejszy artykuł zawiera analizę aktualnego stanu prawnego z obszaru edukacji podstawowej dzieci niepełnosprawnych oraz oceny rezultatów praktycznego zastosowania tych rozwiązań. Celem opracowania jest weryfikacja rozwiązań polskiego systemu oświaty ukierunkowanych na wyeliminowanie upośledzenia osób niepełnosprawnych w dostępie do edukacji oraz wykazanie, czy tak pożądaný społecznie proces integracji rzeczywiście się dokonuje.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, upośledzenie, edukacja, integracja, rehabilitacja społeczna.

1. Wstęp

Wśród niepełnosprawnych uczniów uczęszczających do szkół podstawowych, najczęściej mamy do czynienia z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim – 32% ww. populacji. Uczniowie posiadający niepełnosprawność ruchową stanowią 9,3% populacji, 8% to uczniowie niesłyszący lub słabo słyszący, 5,3% uczniów jest niewidomych i słabo widzących¹.

W opisywaniu i diagnozowaniu specjalnych potrzeb edukacyjnych używane są terminy *niepełnosprawność* oraz *upośledzenie*. W języku potocznym słowa te często traktowane są jak synonimy lub też *upośledzenie* rozumiane jest jako rodzaj niepełnosprawności intelektualnej. Rezolucja 48/96 Zgromadzenia Ogólnego ONZ dotycząca standardowych zasad wyrównywania szans osób niepełnosprawnych definiuje te zjawiska w sposób następujący:

¹ *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009/2010*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_3430_PLK_HTML.htm, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2007/2008*, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2008/2009*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_3430_PLK_HTML.htm?action=show_archive (10.09.2011).

- *niepełnosprawność* obejmuje ograniczenia funkcjonalne występujące w każdym społeczeństwie i w każdym kraju na świecie. Może być fizyczna, intelektualna lub polegać na dysfunkcji zmysłów, może stanowić wynik choroby somatycznej lub umysłowej. Opisywane choroby lub zaburzenia mogą mieć charakter stały lub przejściowy;
- *upośledzenie* oznacza utratę lub ograniczenie możliwości uczestniczenia w życiu społecznym; termin wskazuje na niedostatki zorganizowanych działań społecznych w obszarach informacji, komunikacji, edukacji, które uniemożliwiają osobom niepełnosprawnym uczestniczenie na równych z pełnosprawnymi obywatelami zasadach².

Rozróżnienia między terminami: *uszkodzenie*, *niepełnosprawność* i *upośledzenie* dokonała także Światowa Organizacja Zdrowia: uraz, choroba czy wrodzona wada może być przyczyną uszkodzenia organizmu, uszkodzenie może spowodować obniżenie sprawności funkcjonowania organizmu, natomiast niepełnosprawność i uszkodzenie mogą przyczynić się do upośledzonej (niekorzystnej) sytuacji społecznej człowieka³.

Niniejszy artykuł stanowi próbę weryfikacji aktualnego stanu prawnego z obszaru edukacji podstawowej dzieci niepełnosprawnych w Polsce oraz rezultatów praktycznego zastosowania tychże rozwiązań, w celu sprawdzenia, na ile system usług społecznych z tego obszaru jest ukierunkowany na wyeliminowanie upośledzenia osób niepełnosprawnych w dostępie do edukacji.

2. Regulacje prawne i zalecenia

W Polsce zostały podjęte działania, które, w zamierzeniu, nakierowane są na stworzenie dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej warunków sprzyjających ich rozwojowi oraz zmianie negatywnych ocen, poglądów i postaw względem osób niepełnosprawnych.

Obszerne uregulowania w zakresie edukacji uczniów niepełnosprawnych zawiera ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (z późn. zm., DzU 1991, nr 95, poz. 425), w myśl której system oświaty gwarantuje w szczególności:

- realizację prawa wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej do nauki oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, adekwatnie do ich wieku i rozwoju;
- możliwość pobierania nauki w każdym typie szkoły przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z własnymi potrzebami rozwojowymi i kształceniowymi;

² *The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*, 20 December 1993, <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r096.htm> (15.08.2011).

³ F. Wojciechowski, *Niepełnosprawność, Rodzina, Dorastanie*, ŻAK, Warszawa 2007, s. 28.

- nadzór nad uczniami ze znacznymi lub sprzężonymi dysfunkcjami przez umożliwianie realizacji oddzielnych form i programów edukacji (art. 1 pkt. 1, 5 i 5a)⁴.
Ustawa określa także obowiązki gminy, do których należą m.in. zapewnienie bezpłatnego transportu i opieki nad uczniami o niepełnej sprawności podczas przevozu do publicznych szkół podstawowych i gimnazjów (art. 17 ust. 3a); budowanie publicznych przedszkoli z oddziałami integracyjnymi oraz przedszkoli specjalnych, szkół podstawowych oraz gimnazjów, w tym z oddziałami integracyjnymi (art. 5 ust. 5)⁵.

Inne regulacje prawne związane z integracją kształceniową mają za zadanie stworzyć warunki do tego, by:

- dziecko o niepełnej sprawności miało możliwość wyboru typu szkoły oraz toku kształcenia (na mocy m.in. ustawy o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. ze zm., DzU 1991, nr 95, poz. 425);
- pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polegała na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu jego indywidualnych możliwości psychofizycznych⁶;
- w poradniach działały zespoły wydające orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego lub indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży⁷.

W ramach zmian systemowych w roku 2009 Zespół MEN ds. specjalnych potrzeb edukacyjnych zarekomendował zmianę zasad organizowania edukacji i pomocy dzieciom i młodzieży z zaburzeniami funkcjonowania:

- odejście od zamkniętej listy niepełnosprawności na rzecz nowej definicji specjalnych potrzeb rozwojowych (SPR) i edukacyjnych (SPE) po to, by żadne potrzebujące dziecko nie pozostawało poza systemem pomocy;
- zastąpienie opinii i orzeczeń Kartą Potrzeb i Świadczeń, czyli dynamicznym dokumentem, w którym cyklicznie stwierdza się specjalne potrzeby dziecka w poszczególnych sferach funkcjonowania, proponuje działania wspomagające, kompensujące i terapeutyczne oraz rodzaj placówki edukacyjnej;
- finansowanie ucznia ze SPE niezależnie od miejsca edukacji (szkoła ogólnodostępna, szkoła integracyjna, szkoła specjalna);

⁴ H. Ochonczenko, *Dostęp do edukacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w świetle unormowań prawnych*, [w:] E. Minczakiewicz (red.), *Dziecko niepełnosprawne. Rozwój i wychowanie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003, s. 37-38.

⁵ Tamże.

⁶ Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, DzU nr 228, poz. 1487.

⁷ Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, DzU nr 228, poz. 1488.

- zapis w Karcie Potrzeb i Świadczeń obligujący zespół orzekający do wskazania najlepszej w opinii zespołu placówki dla danego dziecka wraz z uzasadnieniem oraz zagwarantowanie rodzicom prawa do ostatecznej decyzji o wyborze placówki⁸.

3. Rodzaje placówek i formy kształcenia podstawowego

Jedną z opcji nauczania dzieci niepełnosprawnych jest szkolnictwo specjalne. Genezy tego systemu upatruje się w szkołach, które powstawały jako odzew filantropów na specyficzne potrzeby osób nieradzących sobie w nurcie życia społecznego oraz w rozwoju tendencji do pilnowania osób potencjalnie zakłócających ład społeczny, takich jak dzieci sprawiające problemy⁹.

Wprowadzenie oddzielnych szkół dla dzieci niepełnosprawnych dokonało się za zgodą, a także przy wsparciu twórców polityki opiekuńczej, fachowców, rodziców i niektórych okręgów społeczności niepełnosprawnych. Najważniejszym argumentem było to, że bardziej efektywne będzie zgromadzenie w jednej placówce wyspecjalizowanych pedagogów oraz kosztownego sprzętu. Natomiast przeciwnicy systemu edukacji specjalnej są zdania, że pozbawianie dzieci o niepełnej sprawności rodziny, rówieśników oraz lokalnej grupy społecznej ma wiele skutków ujemnych. Szkoły specjalne uniemożliwiają nawiązywanie przyjaźni dzieci niepełnosprawnych ze sprawnymi kolegami. Poza tym uczniowie w szkołach specjalnych posiadają ograniczony program zajęć i obowiązują ich mniejsze wymagania ze strony pedagogów i reszty obsady¹⁰.

Według kadry kierowniczej, szkoły specjalne są dziś otwartymi, dynamicznymi, zorientowanymi na środowisko placówkami edukacji i terapii dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Pedagodzy zauważają jednocześnie, że szkoła specjalna pozostaje placówką, która izoluje dzieci z upośledzeniem od ich zdrowych rówieśników. Dzieje się tak mimo tego, że nauczyciele mają świadomość, jak kontakt z rówieśnikami zdrowymi pozytywnie wpływa na proces wychowania, i próbują organizować spotkania z bliższym lub dalszym środowiskiem społecznym. Winą za brak kontaktów wychowanków placówek specjalnych z otoczeniem pedagogicy obarczają otoczenie¹¹. Wydaje się jednak, że to ośrodki edukacyjne są odpowiedzialne za kształtowanie postaw, który to proces w przypadku szkolnictwa specjalnego nie powinien obejmować jedynie wychowanków.

W polskim systemie oświatowym zawsze istniała tzw. integracja ukryta, polegająca na tym, że uczniowie o niepełnej sprawności adaptują się do powszechnych wy-

⁸ A. Smyczek, A. Wolski (red.), *Rekomendacje Zespołu MEN ds. specjalnych potrzeb edukacyjnych odnośnie zmian w systemie edukacji dzieci i młodzieży o specjalnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2009.

⁹ C. Barnes, G. Mercer, *Niepełnosprawność*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008, s. 56.

¹⁰ Tamże, s. 57-58.

¹¹ W. Hanuszewicz, *Kształcenie specjalne u progu nowych wyzwań*, http://www.oswdamnica.edu.pl/aktualnosci/materialy/sympozjum/Kształcenie_sp.pdf (2.10.2011).

magań edukacyjnych. Ich niepełnosprawność jest albo możliwa do pokonania bez specjalnej pomocy z zewnątrz, albo trud jej przewyciężenia przerzucony zostaje na samego ucznia i jego rodzinę. W roku 1993 integracja ukryta stała się integracją statutową – prawo oświatowe zagwarantowało dzieciom o niepełnej sprawności możliwość zapisywania się do klas integracyjnych w instytucjach ogólnodostępnych¹².

Integracja szkolna może przybierać różnorodne formy:

- lokacyjno-fizyczną: włączenie dziecka o niepełnej sprawności do klasy szkolnej, w której nie udaje mu się nawiązać bliższych relacji z pełnosprawnymi kolegami, nie otrzymuje też dodatkowej pomocy od nauczycieli;
- społeczno-socjalną: utworzenie w szkole masowej specjalnej klasy z dziećmi niepełnosprawnymi – uczniowie pełnosprawni praktycznie nie mają kontaktu z dziećmi niepełnosprawnymi, spotykają się jedynie w stołówce szkolnej czy na wycieczce zorganizowanej;
- funkcjonalną: dziecko niepełnosprawne funkcjonuje razem z dziećmi sprawnymi, kontakty w klasie charakteryzują się akceptacją i zażyłością¹³.

Deficyty placówek i oddziałów integracyjnych demaskują badania empiryczne. Badanie na próbie 59 uczniów (w tym 17 dzieci niepełnosprawnych) w trzech klasach integracyjnych, które miało na celu analizę relacji pomiędzy uczniami, wykazało negatywny stosunek uczniów pełnosprawnych do kolegów o niepełnej sprawności. Spośród 17 badanych dzieci niepełnosprawnych większość deklarowała, że niechętnie uczęszcza do szkoły; 83,3% dzieci ujawniło, że nie czuje się w szkole bezpiecznie i niejednokrotnie doświadczyło zastraszania, potrącania ze strony rówieśników czy złośliwych uwag od nauczycieli¹⁴.

Przytoczone badania świadczą o tym, że samo stworzenie klas integracyjnych i połączenie dzieci sprawnych z niepełnosprawnymi nie zapewnia jeszcze integracji. Nie ma gwarancji, że dziecko niepełnosprawne będzie się w takiej klasie prawidłowo rozwijać. Integracja społeczna jest „procesem zmian psychospołecznych, dokonujących się w naturalnym środowisku życia osób niepełnosprawnych, w tym szczególnie w ich wzajemnych ustosunkowaniach i zachowaniach z osobami pełnosprawnymi oraz we współuczestnictwie z nimi w różnych sytuacjach życia, w podejmowanych decyzjach i działaniach”¹⁵. Zmiany te jednak muszą być dokonywane za pomocą wychowawców oraz innych osób dorosłych. Ważny jest proces wzmacniania poczucia własnej wartości u dzieci o niepełnej sprawności oraz nawiązywanie

¹² C. Barnes, G. Mercer, wyd. cyt., s. 56.

¹³ A. Hulek, *Ewolucja integracyjnego systemu kształcenia dziecka niepełnosprawnego*, [w:] A. Hulek, B. Grochmal-Bach (red.), *Uczeń niepełnosprawny w szkole masowej*, WSP, Kraków 1992, s. 9.

¹⁴ J. Lipińska-Lokś, *Psychospołeczne funkcjonowanie uczniów niepełnosprawnych w klasach integracyjnych*, [w:] J. Bąbka (red.), *Człowiek niepełnosprawny w różnych fazach życia*, ŻAK, Warszawa 2004, s. 83-87.

¹⁵ A. Maciarz, *Formy społecznej integracji w systemie edukacji*, [w:] A. Maciarz (red.), *Z teorii i badań społecznej dzieci niepełnosprawnych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1999, s. 14.

kontaktów z osobami sprawnymi. Nauczyciele uczący w klasach integracyjnych powinni wcześniej być szkoleni w zakresie formowania pozytywnych więzi i zachowań między dziećmi sprawnymi i niepełnosprawnymi¹⁶.

4. Integracyjny system kształcenia a nauczanie indywidualne

W literaturze przedmiotu funkcjonuje pogląd, że integracyjny system nauczania nie jest nazwą odpowiednią dla procesu, jaki faktycznie przebiega w oddziałach i szkołach integracyjnych. W literaturze obcojęzycznej proces wspólnego nauczania dzieci o niepełnej sprawności z dziećmi sprawnymi nazywany jest także *edukacją otwartą, kształceniem włączającym* oraz *nauczaniem wspólnym nurtem*. To ostatnie sformułowanie wydaje się najbardziej trafnym określeniem, ponieważ oddaje sens połączonej edukacji osób sprawnych z niepełnosprawnymi¹⁷.

Pomoc w nauczaniu integracyjnym wynika ze szczególowej znajomości specyficznych problemów pojawiających się w klasie. Działania nauczyciela nie mogą być sztucznie zaprogramowane, ponieważ problemy, jakie napotyka się w klasie integracyjnej, mają różny rodzaj i wymiar, mają charakter wielokierunkowy¹⁸. To nauczyciele ponoszą dużą odpowiedzialność za właściwy przebieg edukacji i stosunków między dziećmi sprawnymi a niepełnosprawnymi. Prócz wiedzy wychowawcy winni posiadać umiejętności pełnienia nadzoru oraz przeświadczenie o wartości integracyjnego wychowania i nauczania dzieci o niepełnej sprawności z dziećmi sprawnymi¹⁹.

Dzieciom niepełnosprawnym przysługuje także nauczanie indywidualnie, bez kontaktu z rówieśnikami. W literaturze tematu można przeczytać z jednej strony opinie, że lekcje w domu hamują rozwój społeczny dziecka, z drugiej zaś, że pozwalają dziecku rozwijać się w dobrze znanym, bezpiecznym środowisku, co nie pozostaje bez wpływu na przebieg rozwoju emocjonalnego²⁰.

Kwestię nauczania indywidualnego regulowało początkowo Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 stycznia 2003 r. w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży (DzU, nr 23, poz. 193). Do tego rozporządzenia liczne zastrzeżenia zgłosiło Ogólnopolskie Stowarzyszenie Kadry Kierowniczej Oświaty (OSKKO), m.in.:

¹⁶ J. Lipińska, *Zaspokojenie potrzeb psychicznych dzieci niepełnosprawnych w klasach integracyjnych*, [w:] A. Rakowska, J. Baran (red.), *Dylematy pedagogiki specjalnej*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2000, s. 133.

¹⁷ K. Baranowicz, *Nauczanie wspólnym nurtem*, „Edukacja i Dialog” 1998, nr 5, s. 4.

¹⁸ J. Michalski, *Relacja nauczyciel – uczeń w nauczaniu integracyjnym*, [w:] J. Bąbka, *Człowiek niepełnosprawny w różnych fazach...*, s. 101-102.

¹⁹ Z. Janiszewska-Nieścioruk, *Uwarunkowania skuteczności edukacyjnej integracji dzieci z niepełnosprawnością umysłową*, [w:] C. Kosakowski, A. Krause (red.), *Rehabilitacja, opieka i edukacja specjalna w perspektywie zmiany*, UWM, Olsztyn 2004, s. 164.

²⁰ U. Bartnikowska, A. Żyta, *Żyjąc z niepełnosprawnością. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, Akapit, Toruń 2007, s. 57-58.

- § 2.4. Zajęcia w ramach indywidualnego nauczania prowadzi się w miejscu pobytu ucznia, w szczególności w domu rodzinnym, specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej – OSKKO zauważyło, że przypisanie nauczania dziecka określonego miejscu narusza jego prawa.
- § 3.6. W celu pełnego osobowego rozwoju uczniów objętych indywidualnym nauczaniem oraz ich integracji ze środowiskiem rówieśników dyrektor szkoły, w miarę posiadanych możliwości, uwzględniając stan zdrowia dzieci, organizuje im uczestniczenie w życiu szkoły (np. w uroczystościach okolicznościowych) – OSKKO stwierdziło, iż taka regulacja daje możliwość hipotetyczną, nie obligatoryjną, dopuszcza sytuację rezygnacji z działań na rzecz włączenia dziecka niepełnosprawnego do aktywności rówieśników, usprawiedliwioną wykazaniem przez dyrektora szkoły brakiem możliwości.
- OSKKO poddało także krytyce nierówne traktowanie dzieci niepełnosprawnych i innych wymagających nauczania indywidualnego, bowiem ilość zajęć edukacyjnych określona została przepisami na poziomie dużo niższym niż obligatoryjny wymiar zajęć edukacyjnych dzieci zdrowych²¹.

Pomimo licznych uwag ciała konsultacyjnego, w kolejnym, obowiązującym rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży (DzU z dnia 1 października 2008 r.) wszystkie wyżej wymienione zakwestionowane treści zostały powtórzone.

5. Podsumowanie

Ze względu na znaczenie procesu nauczania dla rehabilitacji społecznej dzieci niepełnosprawnych rozwiązywanie problemów z obszaru edukacji tej grupy powinno być traktowane priorytetowo w programach państwowych ukierunkowanych na zrównanie szans osób niepełnosprawnych. Wyzwaniem dla usług społecznych z zakresu edukacji podstawowej dziecka niepełnosprawnego pozostaje wspieranie szkół i oddziałów integracyjnych, tak by dokonywało się w tych placówkach rzeczywiste zacieśnianie więzi; rozwijanie współpracy między ośrodkami szkolnictwa powszechnego i tymi dla dzieci niepełnosprawnych.

Badacze obszaru utrzymują, że proces integracji faktycznie zmienia polski system edukacji, chociaż ciągle jest tej idei potrzebne mądre wzmacnianie, które obejmuje m.in. właściwe przygotowanie dydaktyków i innych specjalistów, programy systematyczne, odbiór niepełnosprawnych w ich otoczeniu, współuczestnictwo rodziców²².

²¹ *Stanowisko Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Kadry Kierowniczej Oświaty w sprawie organizacji nauczania indywidualnego dzieci i młodzieży*, <http://www.oskko.edu.pl/oskko/stanowiskooskko-n-indywidualne.htm> (12.09.2011).

²² J. Michalski, *Relacja nauczyciel – uczeń w nauczaniu integracyjnym*, [w:] J. Bąbka (red.), *Człowiek niepełnosprawny w różnych fazach...*, s. 104.

W celu rzeczywistej integracji dzieci niepełnosprawnych i pełnosprawnych pedagogzy w placówkach integracyjnych winni projektować takie sytuacje, które ułatwiłyby kontakt dzieci z obydwu grup i wzmocniły więzi: organizować zajęcia, w których byłoby dużo czynności wychowawczych pobudzających do współpracy dzieci sprawne z dziećmi o niepełnej sprawności, uwrażliwiać dzieci sprawne na potrzeby oraz trudności, które mają do pokonania dzieci niepełnosprawne.

W kwestii rozwiązań systemowych – szkolnictwo specjalne powinno być zarezerwowane dla dzieci, których potrzeby edukacyjne tak dalece odbiegają od programów proponowanych w placówkach ogólnodostępnych, że nie mogą być w nich należycie zaspokajane. Istotne jest również konsultowanie nowych rozwiązań z pedagogami na co dzień pracującymi z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych, który to proces ma sens tylko wtedy, gdy istnieje wola zastosowania się do ewentualnych zaleceń.

Literatura

- Baranowicz K., *Nauczanie wspólnym nurtem*, „Edukacja i Dialog” 1998, nr 5.
- Barnes C., Mercer G., *Niepełnosprawność*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008.
- Bartnikowska U., Żyta A., *Żyjąc z niepełnosprawnością. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, Akapit, Toruń 2007.
- Hanuszewicz W., *Kształcenie specjalne u progu nowych wyzwań*, http://www.oswdamnica.edu.pl/aktualnosci/materialy/symposium/Kształcenie_sp.pdf (2.10.2011).
- Hulek A., *Ewolucja integracyjnego systemu kształcenia dziecka niepełnosprawnego*, [w:] A. Hulek, B. Grochmal-Bach (red.), *Uczeń niepełnosprawny w szkole masowej*, WSP, Kraków 1992.
- Janiszewska-Nieścioruk Z., *Uwarunkowania skuteczności edukacyjnej integracji dzieci z niepełnosprawnością umysłową*, [w:] C. Kosakowski, A. Krause (red.), *Rehabilitacja, opieka i edukacja specjalna w perspektywie zmiany*, UWM, Olsztyn 2004.
- Lipińska J., *Zaspokojenie potrzeb psychicznych dzieci niepełnosprawnych w klasach integracyjnych*, [w:] A. Rakowska, J. Baran (red.), *Dylematy pedagogiki specjalnej*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2000.
- Lipińska-Lokś J., *Psychospołeczne funkcjonowanie uczniów niepełnosprawnych w klasach integracyjnych*, [w:] J. Bąbka (red.), *Człowiek niepełnosprawny w różnych fazach życia*, ŻAK, Warszawa 2004.
- Maciarz A., *Formy społecznej integracji w systemie edukacji*, [w:] A. Maciarz (red.), *Z teorii i badań społecznej integracji dzieci niepełnosprawnych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1999.
- Michalski J., *Relacja nauczyciel – uczeń w nauczaniu integracyjnym*, [w:] J. Bąbka (red.), *Człowiek niepełnosprawny w różnych fazach życia*, ŻAK, Warszawa 2004.
- Ochonczenko H., *Dostęp do edukacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w świetle unormowań prawnych*, [w:] E. Minczakiewicz (red.), *Dziecko niepełnosprawne. Rozwój i wychowanie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009/2010*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_3430_PLK_HTML.htm (10.09.2011).
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2007/2008*, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2008/2009*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_3430_PLK_HTML.htm?action=show_archive (10.09.2011).

- Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, DzU nr 228, poz. 1488.
- Rozporządzenie MEN z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, DzU nr 228, poz. 1487.
- Smyczek A., Wolski A. (red.), *Rekomendacje Zespołu MEN ds. specjalnych potrzeb edukacyjnych odnośnie zmian w systemie edukacji dzieci i młodzieży o specjalnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2009.
- Stanowisko Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Kadry Kierowniczej Oświaty w sprawie organizacji nauczania indywidualnego dzieci i młodzieży*, <http://www.oskko.edu.pl/oskko/stanowiskooskko-n-indywidualne.htm> (12.09.2011).
- The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*, 20 December 1993, <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r096.htm> (15.08.2011).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, DzU 1991 nr 95, poz. 425.
- Wojciechowski F., *Niepełnosprawność, Rodzina, Dorastanie*, ŻAK, Warszawa 2007.

PRIMARY EDUCATION OF A DISABLED CHILD IN THE POLISH EDUCATIONAL SYSTEM

Summary: Learning and improving incentives have been and will be determining the equality of opportunities. In Poland, actions have been taken, which, according to the originators, are aimed at the creation of conditions for children and young people with disabilities to foster their own development and change negative ratings, opinions and attitudes towards people with disabilities. This article examines the current legal status of the education of children with disabilities and assesses the results of practical application of these solutions. The purpose of this paper is to verify the Polish educational system solutions focused on eliminating impairments of disabled people in access to education and to demonstrate whether most socially desirable integration process actually takes place.

Keywords: disability, handicap, education, integration, social rehabilitation.